

**Lectures per
l'estiu 2023**

POLIÈDRICA MAGAZINE

** il·lustració basada en la fotografia de la sèrie
"Benidorm" de Martin Parr*

Alteritat Radical*Arnau Sala Sáez***Archivo Prácticas Colaborativas 01***Todo por la Praxis***Componer saberes para comprender mejor los desafíos contemporáneos***Varixs autorxs***Cultura para la vida: estudio crítico y plural sobre lo cultural***Una más Una y Fundación Daniel y Nina Carasso***Cuaderno Despacios***Cuaderno PLANEA***Escuela Perturbable***Varixs autorxs***Hospitalidad contra pronóstico***Varixs autorxs***La educación artística da un paso al frente***OEI***Mediar el futuro. Archivo y memoria en arte y educación***Sara Torres-Vega***Museos en tránsito. Del objeto al sujeto activo***Varixs autorxs*

Arriba l'estiu i amb ell el temps dilatat i el ritme pausat idoni per a la lectura. Per acompanyar aquests dies us proposem un recopilatori de publicacions que hem ressenyat a Polièdrica aquest 2023. Una selecció diversa de llibres i quaderns que reflexionen sobre experiències de recerca, experimentació i mediació cultural i artística, tant a les aules (*Alteritat Radical*), com a museus (*Escuela Perturbable*) o a l'àmbit sanitari (*Hospitalidad contra pronóstico*).

També trobareu publicacions amb les quals continuar caminant processos de transició. *Museos en tránsito* aborda el repte de situar a les persones en el centre de la pràctica cultural museística. El quadern *Despacios* reflexiona sobre com transformar l'espai educatiu cap a usos més pedagògics. I *Componer saberes para comprender mejor los desafíos contemporáneos* recopila projectes transdisciplinaris on conflueix la comunitat artística i la científica per acostar-se a una nova política dels coneixements.

A la sembra i la recol·lecta, li segueix l'emmagatzematge o l'arxiu. Per a parlar sobre aquesta fase fonamental, sovint oblidada en el sector de la mediació cultural, hem inclòs dues lectures que funcionen com un (*Archivo de prácticas colaborativas*) i pensen (*Mediar el futuro. Archivo y memoria en arte y educación*) l'arxiu.

Finalment, i sobre el marc que possibilita i garanteix aquestes experiències, pensem els drets culturals des de dos llocs: l'educació artística (*La educación artística da un paso al frente*) i la voluntat d'avançar cap a una societat més justa, inclusiva i sostenible (*Cultura para la vida: estudio crítico y plural sobre lo cultural*).

Bon estiu i gaudeix de la lectura!

Alteritat Radical. Foto de Violeta Mayoral

Alteritat Radical

Publicació del Centre d'Art La Panera a partir d'una residència a l'INS Manel de Montsúsar (Lleida) de l'artista Arnau Sala Sáez al voltant de l'alteritat.

Aquest llibre/revista recull l'experiència del projecte d'investigació i experimentació en mediació cultural *Alteritat Radical*, impulsat pel Centre d'Art La Panera de Lleida i desenvolupat durant el 2022 a partir del treball d'artistes que reflexionen entorn d'espectres radicals de l'alteritat.

Mitjançant aquest projecte, diversos agents artístics i educatius es van implicar en un procés concret i experimental a partir de les pràctiques artístiques d'Helena Vinent i Arnau Sala Sáez, i del seu treball en residència a dos centres formatius: l'EASD Ondara (Tàrrrega) i l'INS Manel de Montsúsar (Lleida).

La publicació se centra en l'estada de treball de l'artista sonor Arnau Sala en residència a l'INS Manel de Montsúsar, que va ser coordinada per

Roser Sanjuan (impulsora del projecte i responsable de programes públics de La Panera) amb l'objectiu d'elaborar un prototipatge d'eines per abordar àmpliament les polítiques de l'alteritat i les concepcions capacitistes de la identitat a l'aula.

La residència artística es va idear com un laboratori d'estímul per a l'emergència de subjectivitats diverses on desplegar i assajar múltiples estratègies de mediació artística per impulsar l'agència de canvi i transformació del treball dels i les artistes, així com les afectacions derivades de la comunitat educativa d'aquest context específic.

Documentar un laboratori per a l'emergència de subjectivitats diverses

Amb *Alteritat Radical* s'ha investigat al voltant del lapsus d'atenció i de la neurodiversitat a través de les pràctiques artístiques, experimentant amb la deconstrucció dels mecanismes que de-

fineixen diverses condicions com a disfuncionals en un marc capitalista centrat en la producció.

En el transcurs de les diferents sessions, s'han introduït exemples de diferents llenguatges de la creació contemporània –ja siguin arts plàstiques, sonores o música contemporània–, i s'han combinat amb referents d'àmbits com la religió, la mitologia, la ciència o la filosofia, buscant explorar el fenomen de l'atenció des de diferents punts de vista, per reflexionar sobre quines són les nostres limitacions cognitives dins el context social, sobretot tenint en compte que això requereix una normativa que ens permeti encaixar en unes expectatives professionals i acadèmiques regides per la idea capitalista de productivitat.

Arnau Sala Sáez (Manresa, 1978)

Artista sonor que treballa entorn de les potencialitats creatives de la distracció com a eina d'autoconeixement i escolta activa. Mitjançant aquesta investigació, també pretén desconstruir els mecanismes que defineixen com a disfuncionals diverses condicions, com el TDAH (trastorn per dèficit d'atenció i hiperactivitat), en un marc capitalista centrat en la producció. El treball de l'artista està condicionat pel trastorn per dèficit d'atenció que pateix i que determina la seva metodologia. Arnau Sala desenvolupa actualment una estada de llarga durada a Hangar, Centre de producció i recerca d'arts visuals a Barcelona.

Data de publicació: 2023

Publica: La Panera

Disseny Gràfic: 131 — www.131.gd

Edició: Anna Roigé

Textos: Roser Sanjuan (La Panera), Laura Benítez, Violeta Mayoral i Arnau Sala Sáez

Fotografies: Violeta Mayoral

Archivo Prácticas Colaborativas 01

Ediciones Todo por la Praxis publica un treball de recerca i arxiu sobre pràctiques col·laboratives en la intersecció de l'art, l'arquitectura i l'activisme.

La publicació compta amb la coordinació editorial de Pablo España (col·lectiu Democracia) i amb la introducció teòrica de Lluís Navarro, qui aborda les pràctiques col·laboratives des de la idea d'un gir pragmàtic en la representació.

Des d'un enfocament més lligat a l'experiència, s'hi investiguen projectes relacionats amb l'art, l'educació i el territori (Ramón Parramon); l'ús de l'arquitectura i l'urbanisme social des de postures de resistència a la seva institucionalització amb l'arribada del municipalisme (Yoya Durán i Todo por la Praxis); la memòria de dues dècades d'activisme i art social a través dels treballs de Las Agencias fins al col·lectiu Enmedio passant per Yomango (Leónidas Martín); i les pràctiques col·laboratives en l'àmbit de Madrid entre els anys 2000-2019 i la seva relació amb el context polític-cultural (Daniel Villegas i Laura de la Colina).

Una altra part de la publicació es correspon amb la selecció de projectes específics, tant històrics com en curs, que entren dins del camp d'estudi de l'arxiu, com el treball del col·lectiu No Aznar en les protestes contra la guerra sota el govern d'Aznar (Noaz), els projectes desenvolupats per la Plataforma de Artistas Antifascistas (Pablo España), el moviment d'ocupació i/o reactivació de solars a l'estat espanyol (Carmen Lozano), el treball de comunicació i disseny del Sindicato de Manteros de Madrid (Byron Maher), o la confluència de flamenc i activisme de Flo 6x8 (Francisco Aix García).

Finalment, es recullen diferents materials incorporats a l'arxiu de pràctiques col·laboratives, que han estat en part finançats per l'Instituto Do It Yourself, dels col·lectius En Contingencia, Sitesize, El Gato con Moscas i Straddle 3.

Disponible a les llibreries Traficantes de Sueños (Madrid) i La Caníbal (Barcelona).

Todo por la Praxis

TXP és un col·lectiu multidisciplinari establert a Madrid. Desenvolupen pràctiques col·laboratives plantejant processos de coproducció ciutadana en els que es codiagnostiquen, es codissenyen, es cocreen i es defineixen models de gestió ciutadana de manera col·lectiva.

Any de publicació: 2020

Publica: Traficantes de Sueños

Editorial: TODO POR LA PRAXIS

Llegeix el document

Componer saberes para comprender mejor los desafíos contemporáneos

El nou Quadern de la Fundación Carasso reuneix experiències de projectes recolzats a França i Espanya dins de la convocatòria "Componer saberes" perquè els aprenentatges puguin servir com a guia de noves propostes.

El 2015, la Fundación Daniel y Nina Carasso va inaugurar des de la seva línia d'Art Ciutadà la convocatòria *Componer saberes para comprender mejor los desafíos del mundo contemporáneo* amb l'objectiu de donar suport a projectes transdisciplinaris desenvolupats conjuntament per artistes, científics i, a vegades, també representants de la societat civil.

Aquesta iniciativa va sorgir de la convicció que, per encarar els reptes socioecològics contemporanis, és fonamental i prioritària la composició de sabers, és a dir, l'impuls de xarxes de cooperació entre la comunitat artística i agents

d'altres disciplines i ciències com la biologia, l'astronomia, la robòtica, les matemàtiques, la física, etc.

Després de sis anys d'exploració d'aquest àmbit de "ciència i art" i un total de 43 projectes recolzats a Espanya i França, s'ha considerat necessari fer-ne una selecció amb la finalitat d'analitzar les condicions en les quals s'han desenvolupat i recopilar els principals aprenentatges extrets de la mà dels seus protagonistes.

Neix així aquest nou Quadern Carasso que exposa els aspectes fonamentals després d'aquesta anàlisi i que busca entendre quins elements caracteritzen a aquests projectes, què tenen en comú dins de les seves pròpies singularitats i quin valor han generat dins i fora dels col·lectius que els han promogut. Tot això amb la meta final de servir d'instrument clau perquè altres iniciatives similars puguin extrapolar i replicar

aquestes experiències i resultats a les seves pròpies accions.

El Quadern va ser presentat el febrer de 2023 per les seves autores, les investigadores Valèrie Pihet juntament amb María ptqk, que van compartir la metodologia d'aquest estudi, els objectius i el perfil dels projectes analitzats: 10 projectes espanyols i 15 projectes francesos. A més de l'anàlisi en profunditat dels projectes, la publicació inclou un estat de la qüestió sobre la composició de sabers i el seu valor en la transició cap a una nova política del coneixement, així com altres capítols dedicats a qüestions igual d'importants per aconseguir aquest trànsit:

> *Cultivar un lenguaje común*: Cap a una cultura compartida des d'interessos dispars

> *Hacia una ecología de las prácticas*: Descompartimentar i desjerarquitzar els sabers per a un canvi sostenible

> *Crear valor*: Mobilitzar a tots els públics entorn de la composició de sabers

> *Una conclusión abierta*: Multiplicar les perspectives per ampliar el nostre coneixement del món

> *Para seguir investigando*: Línies directrius de la composició de sabers (indicadors d'impacte), resums dels projectes, crèdits.

Pel que fa a la metodologia, la recerca va partir d'una plantilla de lectura i anàlisi relativa a les dimensions pràctiques, teòriques i temporals de la composició de sabers, a partir de la qual es va desplegar en dues direccions. D'una banda, l'estudi qualitatiu de la documentació (tant documents dirigits a la Fundación com documents públics generats en el marc dels projectes). D'altra banda, es van realitzar entrevistes semi-dirigides als responsables dels projectes (institucions públiques, universitats i associacions) i a participants de diferents perfils (actors de la societat civil, artistes i professionals del sector cultural i investigadorxs).

Com a conclusions generals al procés de recerca,

que finalment s'ha materialitzat en aquest Quadern, les persones involucrades en els diferents projectes, anomenats compositors de sabers, han manifestat l'al·licient que aquestes iniciatives suposen per continuar aprenent. També s'assenyala la importància de sortir de la rutina per ampliar coneixements i perspectives de treball, compartint mètodes, tècniques i sinergies que aportin respostes pertinents als problemes socials abordats. A més, reconeixen que el fet de sortir de les seves zones de confort afavoreix l'horitzontalitat dels intercanvis i l'escolta.

Coincideixen que compondre sabers, connectant-los i vinculant-los, serveix per crear aliances que són les que fan possible la seva intervenció transformadora sobre la realitat, produint aprenentatges que poden resultar útils en altres àmbits i contextos. Així mateix, reforça la confiança de totes les persones implicades en el procés en veure legitimades les seves experiències i els seus sabers, sovint desqualificats enfront dels règims de sabers dominants.

En referència a les dificultats a les quals s'enfronta la composició de sabers, radiquen no tant en la seva capacitat de compondre, sinó en la de comptar amb el suport dels actors necessaris per a la seva existència i per a la divulgació dels seus assoliments. D'aquí la necessitat d'altres iniciatives similars que, en el seu conjunt, posin en valor les possibilitats de les interseccions entre art i ciència per construir un futur millor.

Data de publicació: 2023

Publica: Fundación Daniel y Nina Carasso

Cultura para la vida: estudio crítico y plural sobre lo cultural

Llibre de la Fundación Carasso sorgit arran de la pandèmia per tal de reflexionar amb fins a 30 professionals del sector cultural espanyol sobre el valor i l'impacte de la cultura en la creació d'una societat més justa, inclusiva i sostenible.

Aquesta publicació de la Fundación Daniel y Nina Carasso, coordinada per l'empresa de gestió i producció cultural Una más una, posa de manifest les fragilitats del sector cultural espanyol evidenciades durant la situació d'excepció que va suposar l'esclat de la pandèmia el març del 2020. Davant de l'aïllament derivat del confinament, multitud de propostes culturals sorgides tant de les institucions com de particulars van posar de relleu la importància de la vida cultural per a la salut de la societat i la urgència de repensar nous horitzons per a l'acció.

La voluntat de la Fundació és que aquesta publicació serveixi de guia als principals actors de la política cultural, les administracions públiques i els professionals del sector, i que posi en valor el poder social, educatiu, guaridor, emocional, afectiu, cohesiu, inclusiu, igualitari i sostenible de la cultura.

Per a això, el llibre reuneix fins a 30 veus especialistes i una gran pluralitat de posicions i propostes culturals per a un escenari postcovid. Dividit en quatre parts, els seus autors hi reivindiquen polítiques públiques que afavoreixin els drets culturals, nous models econòmics per al sector i la necessitat de transformació de les institucions.

> Drets culturals

Aquest primer eix temàtic posa l'accent en les polítiques públiques que afavoreixin els drets culturals, centrant-se en la idea d'afavorir la participació ciutadana a la vida cultural per a fer-los efectius. L'evolució de les polítiques culturals després de la pandèmia és objecte d'anàlisi d'aquest apartat on s'apunten les mancances de les actuals en matèria educativa, de finançament privat o d'innovació social.

Autorxs participants: Gemma Carbó, Raquel Rivera, Carlos Almela i Marián Cao Àngel Mestres i Jordi Baltà, María Camino Barnecilla, Luis Gimeno, Roberto Gómez de la Iglesia i Carlos Mataix, Marta García Miranda i Encarnación Roca

> Economies de la cultura

En aquest segon bloc s'ha volgut llançar una mirada cap endavant sobre el model econòmic cultural per entendre i repensar el valor de la cultura, dels àmbits en els quals actua i del treball del sector més enllà dels seus productes i de les plusvàlues que generen. Reuneix una proposta que, partint de la premissa que entendre la cultura des de la seva capacitat productiva és un abordatge parcial, esbossa altres formes possibles de reconèixer-se en el fet cultural i legitimar alternatives al model d'economia i política cultural actual.

La necessitat d'una revisió holística del model econòmic del sector és la conclusió d'aquesta segona part del llibre que convida a incloure la dimensió social per construir espais comuns, garantir la diversitat, la justícia social i, en definitiva, millorar les vides de les persones en el seu conjunt.

Autorxs participants: Tere Badía, Raúl Abeledo i Pau Rausell, Rocío Nogales, Eduardo Maura, Iris Sofía Hernández (Galaxxia), Almudena Ávalos i Jaume Ripoll, Eli Lloveras i Belén Soto (Hamaca), Susana Gómez, Isabelle Le Galo i Sonia Mulero

> Nova institucionalitat cultural

La tercera part reflexiona sobre la necessitat de transformació de la institució cultural, la necessitat de revisió sobre les funcions tradicionals del museu o de qüestionar el model institucional, proposant un canvi que porti la institució al servei de la cultura i no a la inversa. La mediació cultural es tracta aquí com a eina fonamental per generar els processos que afavoreixin la participació de la ciutadania en la vida cultural, independentment de la condició de cada persona.

Autorxs participants: Jesús Carrillo, Mabel Tapia, José Luis Pérez Pont, Cristina Alonso, Alfredo Puente, Marcos García i José María Lassalle

> Cultura transformadora

La capacitat de la cultura per transformar un territori i generar una societat crítica és el fil conductor de l'últim capítol, en el qual es reflexiona sobre el seu paper en l'abordatge dels reptes del país, malgrat el poc protagonisme que la cultura té en els grans debats polítics.

Així mateix, s'aprofundeix en el paper de l'artista com a motor d'innovació cultural i en el fet que cal una revaloració del seu treball per part de la societat. També s'aborda la reactivació de la cultura en entorns no urbans, la necessitat de desenvolupar un ecosistema ric i divers, la necessitat de polítiques públiques de les cures, la transformació del medi rural a través de la cultura sense que se superposi a les memòries populars pròpies o com la cultura comunitària és un dels abordatges que afavoreixen una major democràcia cultural.

Autorxs participants: Manuela Villa, Pilar Almanza, Javier Rodrigo (Transductores), El Cubo Verde, Cristina Sáez, Eva Barbero i Pamela Pilawa (REACC), Soledad Arnau, Una más una i Santiago Cirugeda

Fundación Daniel y Nina Carasso

La Fundación Daniel y Nina Carasso, amb seu a París i Madrid, es defineix com un laboratori de filantropia que treballa en dues grans àrees: Alimentació Sostenible i Art Ciutadà.

Una más una

Una más una és una empresa de gestió i producció cultural que treballa en tres àmbits d'actuació: consultoria, anàlisi i estudi en polítiques culturals i estratègies de promoció cultural; disseny i definició de projectes per al seu desenvolupament i viabilitat, i producció i coordinació de programes i activitats.

Data d'impressió: Desembre, 2022

Edita: Fundación Daniel y Nina Carasso

Direcció i coordinació editorial: Una más una (Irene Aláez, Belén Gil i Macarena Pérez)

Despacios | Cuaderno PLANEA

Segon quadern publicat per la Red de Arte y Escuela PLANEA (Fundación Carasso) i desenvolupat durant el curs 2021-2022 amb la intervenció en els espais educatius dels centres com a principal tema de recerca.

La Red PLANEA, que impulsa la Fundación Daniel y Nina Carasso, va presentar el 30 de maig el seu nou quadern *DESPACIOS, Del espacio físico como contenedor de actividades educativas al uso de espacio como material educativo*, una publicació que ha estat desenvolupada per un equip de recerca durant el curs 2021-2022. Es tracta del segon quadern publicat per la xarxa que, aquesta vegada, presenta 16 casos pràctics de centres educatius públics que han posat en marxa projectes de modificació dels seus espais en col·laboració amb artistes, facilitant noves mirades i usos pedagògics. L'equip de recerca i editorial del quadern està format per Santiago Atrio Cerezo (Arquitecte i pedagog), Ànima Azagra Solano (Gestora cultural, dissenyadora i tècnica de ves-

tuari i art en el sector audiovisual i teatral), Sofía Coca Gamito (Membre de l'equip de coordinació de ZEMOS98), Jodie Dinapoli (Investigadora en art i educació) i Clara Megías (Professora del Departament d'Educació Artística de la Facultad de Formación de Profesorado y Educación - UAM i sòcia fundadora de Pedagogías Invisibles).

Aquesta recerca ha estat motivada per la quantitat de centres educatius integrants de PLANEA que han mostrat interès per abordar una transformació a diferents escales dels espais: repensar l'ús i les limitacions dels patis escolars, millorar les aules per transcendir unes determinades barreres pedagògiques o climàtiques, o redisenyar els espais comuns com a estratègies de millora de la convivència, són alguns exemples. Aquests projectes, reflexions i necessitats dels centres i els agents col·laboradors són els antecedents que han propiciat aquest quadern, que té la vocació de pensar sobre l'espai en la seva relació amb l'art com alguna cosa que va més enllà del seu caràcter ornamental: el mitjà que possibilita l'aprenentatge i que li és, per tant,

consubstancial.

Com un punt de partida iniciàtic i esclaridor, aquest quadern pretén ser un lloc de trobada per a totes aquelles persones que integren una comunitat educativa i estan preocupades pel sentit de l'espai als seus centres, no només en relació a les metodologies o tècniques aplicades per intervenir-hi, sinó també com una reflexió més integral sobre el potencial educatiu de l'espai en si mateix.

El quadern està dividit en tres parts:

> La primera part, *Reflexions entorn de l'espai*, ha estat desenvolupada per l'arquitecte i pedagog Santiago Atrio i situa la proposta teòrica en quatre fases diferents: per on començar, abordatge de l'espai com un component educatiu, catalogació dels espais i un decàleg orientatiu per al desenvolupament d'un taller als centres educatius.

> La segona part, *Estudis de cas*, és una mostra representativa i un relat d'experiències de cadascun dels nodes de la xarxa que, a través d'entrevistes a artistes i col·lectius creadors, i mitjançant la lectura dels materials generats durant el procés de desenvolupament d'aquests projectes, exemplifiquen algunes de les possibilitats de l'espai com a element pedagògic.

> La tercera part, titulada *L'art per detectar, analitzar i transformar les pedagogies invisibles dels espais educatius*, mostra la rellevància que té l'art com a vehicle de transformació de l'espai-contenedor d'activitats educatives en espai-material educatiu en si mateix.

Centro de Recursos

El Centre de Recursos de la RED PLANEA reuneix i impulsa materials com ara unitats didàctiques, recursos per a l'aula i bibliografia especialitzada dirigits a docents i professionals en qualsevol etapa educativa de l'educació formal. El seu objectiu és posar a la disposició de la comunitat educativa materials que serveixin per activar la pràctica artística en els processos de producció de coneixement i aprenentatges a l'escola.

Red PLANEA

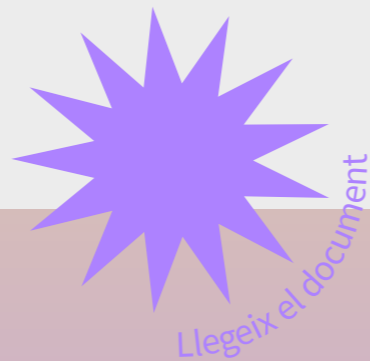
Xarxa de centres educatius, agents i institucions culturals que es comprometen a utilitzar les pràctiques artístiques a l'escola pública de manera transversal, situada en els territoris i amb vocació de generalització i permanència. La xarxa es dona un termini de cinc cursos per prototipar, avaluar i recopilar aprenentatges sobre les maneres de produir canvis significatius en els centres educatius, en les conselleries d'educació i en el seu ecosistema més proper, a través de les pràctiques artístiques.

Data de publicació: 2022

Publica: Colección Investigación y Evaluación (PLANEA)

Equip de recerca i editorial: Santiago Atrio Cerezo, Alma Azagra Solano, Sofía Coca Gamito (ZEMOS98), Jodie Dinapoli i Clara Megías (Pedagogías Invisibles)

Escuela perturbable

“Escuela Perturbable” és una publicació de l’Àrea d’Educació del Museu Reina Sofia que recull el testimoni del projecte homònim, un programa estès d’estudis, residències i accions que tenia per objectiu visibilitzar la importància de l’educació artística i la mediació com a pràctica emancipadora en les societats contemporànies.

La publicació *Escuela Perturbable* és el segon volum de la col·lecció Desaprender, una sèrie de llibres del Àrea de Educació del Museu Reina Sofia de Madrid amb els quals problematitzar les pràctiques educatives en relació amb l’educació artística crítica i la mediació que es desenvolupa al museu. En aquesta segona publicació, els textos recullen les reflexions sorgides després de la posada en marxa Escuela perturbable, un programa estès d’estudis, residències i accions que en la seva primera edició va transcórrer en paral·lel a l’exposició *Luis Camnitzer. Hospicio de utopías fallidas*.

L’exposició, inaugurada el 16 d’octubre de 2018, va servir de pretext a l’Àrea d’Educació del Museu Reina Sofia per a posar en marxa l’Esuela perturbable, un projecte amb el qual pensar, en la línia de la proposta de Camnitzer, què passaria si convertíssim el Museu en escola. Lluny de ser un programa de mediació al servei de l’exposició, Escuela Perturbable es va configurar com un programa d’estudis, produccions culturals, residències i arxius que va transcórrer paral·lelament a l’exposició. La vocació de l’escola era donar legitimitat i posicionar a l’educació artística com a una pràctica emancipadora en les societats contemporànies.

“Escuela perturbable”, el llibre

El llibre homònim recull les diferents propostes amb les quals es va organitzar l’escola. Dividit en tres grans blocs, la publicació recull el testimoni dels grups d’estudi que es van organitzar, així com les accions performatives creades i les residències acollides en el marc de l’escola.

El primer bloc, dividit en tres capítols, se submergeix en l’experiència dels grups d’estudi, l’objectiu del qual va ser el de posicionar a la institució expositiva com un actor de canvi social.

El primer capítol, *Quedarse sordos*, escrit per Trinidad A. Labrador, reflexiona sobre allò que es va desenvolupar en el grup *Escuela de la escucha* i inclou un des-glossari conjugat col·lectivament per a detonar el debat sobre l’escola des de llocs radicals del pensament. *Por otras aritméticas para artistas en la universidad* és un text a quatre mans, les de Selina Blasco i Lila Insúa, moderadores del grup d’estudi 480+20 que es va organitzar entorn de la formació dels artistes a la universitat. Tancant aquest primer bloc, *Imagina que acudes a tu nuevo lugar de trabajo* redactat per AMECUM, l’Associació de Mediadores Culturals de Madrid, recull l’esforç de revisió conjunta del seu “Codi de bones pràctiques” realitzat amb el grup de estudi *Situar la mediació*, encarregat de la labor de repensar la mediació en les institucions culturals.

Per a trencar amb la idea que les pràctiques de mediació són experiències en les quals les mediadores donen veu a artistes i comissaris, Escuela perturbable també va ser lloc de creació de dues performances que van reivindicar la mediació com una pràctica cultural autònoma i generadora de coneixements. *El museo es una escuela. La escuela es una fábrica* i *Liberis artium universitas (LAU)* són les dues performances produïdes dins del programa de mediació que queden recollides en el segon bloc de la publicació.

El tercer i últim bloc reflexiona sobre l’experiència de les residències que es van organitzar en col·laboració amb la plataforma independent FelipaManuela, qui va convidar a tres agents llatinoamericans de l’educació alternativa. *Emoticono mundo-emoticono escuela-emoticono museo* és un text d’Andrea Pacheco el qual recull les vivències de les residències dels col·lectius convidats.

Área de Educación del Museo Reina Sofía

Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía va ser creat l’any 1990 com a museu d’art modern i contemporani. “Gira” és el programa de l’àrea educativa del museu. S’estructura en quatre línies de treball. “Escuelas”, “Comunidades”, “Mediación” i “Proyectos transversales”. Com a eix transversal aposta per una nova institucionalitat i diversitat contra-hegemònica.

Escuela Perturbable

La primera edició d’Escuela Perturbable és un programa estès d’estudis, residències i produccions culturals que va transcórrer en paral·lel a la Luis Camnitzer. Hospici d’utopies fallides (Museu Reina Sofia, 17 d’octubre de 2018 – 4 de març de 2019). Aquesta va ser impulsada per l’Àrea d’Educació del Museu Reina Sofia de Madrid. Pretén situar-se en la tensió de no ser un programa pedagògic, ni un programa artístic, ni un programa de comissariat, sinó una experiència d’aprenentatge radical l’objectiu fonamental del qual és visibilitzar la importància de l’educació artística com a pràctica emancipadora a les societats contemporànies.

Data de publicació: 2023

Autorxs: María Acaso, Trinidad A. Labrador, AMECUM, Selina Blasco, Lila Insúa, Isidro López-Aparicio Pérez, Andrea Pacheco González

Edita: Museo Reina Sofía

Hospitalidad contra pronóstico

Publicat per Editorial Bartlebooth i Concomitentes (Fundación Carasso), la publicació reclama la salut com a bé comú i la cultura que cura amb la reflexió entorn dels aprenentatges adquirits durant el procés de mediació del projecte UCI Pediàtrica amb l'Hospital Ntra. Sra. de Candelaria de Santa Cruz de Tenerife.

Hospitalidad contra pronóstico: Tejiendo un lenguaje común entre prácticas artísticas y labor enfermera reflexiona sobre un procés de mediació en una UCI pediàtrica i traça línies de fuga per pensar la salut com a bé comú, més enllà d'allò exclusivament sanitari. Des de la importància d'una arquitectura amb capacitat d'escolta per teixir vincles entre imaginació i cures, el desplegament de les cures en altres àmbits —especialment en el relacionat amb la maternitat—, fins al potencial de l'humor i la ficció per generar històries que connectin generacions, abordant temes complicats.

La publicació és fruit de la col·laboració entre Editorial Bartlebooth i el programa Concomitentes (Fundación Daniel y Nina Carasso), impulsors de la concomitancia UCI Pediàtrica amb l'Hospital Universitari Ntra. Sra. de Candelaria (Santa Cruz de Tenerife), i inclou textos d'Ethel Baraona Pohl, Felipe G. Gil de ZEMOS98 (mediador del projecte i coordinador de la publicació), Noelia Ibarra, Noemí López Trujillo, Diana Oliver i Sabina Urraca. A més d'un assaig visual de Simone Turinese. Col·laboracions que tracten de respondre a qüestions que travessen el projecte: Com es produeixen les cures en entorns d'alta fragilitat per a la vida?, com fer-ho des de la imaginació i el pensament artístic?

Concomitentes

Concomitentes és una plataforma creada l'any 2018 per al desenvolupament d'un programa i una metodologia on la societat civil busca resposta a les seves necessitats a través de la producció artística contemporània.

És el resultat d'un procés de treball entre la Fundación Daniel y Nina Carasso (dins del seu àmbit d'actuació vinculat a l'art ciutadà) amb un grup de mediadorxs que duen a terme les 5 concomitancies desenvolupades a Espanya: Veronica Valentini, mediadora a Catalunya (Diversorium. Barcelona, 2019-2021); Felipe G. Gil, mediador a Andalusia i Canàries (UCI Pediàtrica. Santa Cruz de Tenerife, 2018-); Fran Quiroga, mediador a Galícia (Legado Cuidado, Betanzos, A Coruña, 2018-), Julia Morandeira, mediadora a Madrid (Biblioteca Belles Arts UCM. Madrid, 2018-2023) i Alejandro Alonso amb Sören Meschede (Aguas Vivas. Llanos de Penagos, Cantabria, 2022-2024).

Editorial Bartlebooth

L'Editorial Bartlebooth està especialitzada en la producció de publicacions que examinen els contextos i procediments de pràctiques espacials i artístiques contemporànies. El seu interès en el valor de l'espai públic a nivell polític, social i cultural, que comparteix amb Concomitentes, els ha portat a establir un acord de col·laboració del qual neix la col·lecció "Mediaciones".

En aquesta col·lecció s'aborden, des de diferents angles, les nocions d'espai i esfera pública, aprofundint especialment en els intersticis entre art contemporani i ciutadania. Hospitalidad contra pronóstico forma part d'aquesta col·lecció, iniciada el 2021 amb el llibre Mutaciones en el espacio público.

Concomitancia UCI Pediàtrica

Projecte desenvolupat des del 2018 fins al 2022 per tal de millorar la cura emocional dels i les pacients de l'UCI Pediàtrica de l'Hospital Ntra. Sra. de Candelaria (Santa Cruz de Tenerife) i de les seves famílies.

En aquest cas, el grup de concomitents va estar format per membres del personal d'infermeria d'aquesta unitat que, juntament amb el mediador Felipe G. Gil (Zemos98), van encarregar tres productes culturals que responguessin a l'objectiu del projecte als i les artistes Elena Cabrera (Podcast), El Hematocrítico –Miguel López– i Limoneti –Cynthia Hierro– (Conte il·lustrat "Hospitalari"), i Artemi Hernández (La Cuidateca).

Data de publicació: 2023

Publica: Editorial Bartlebooth i Concomitentes (Fundación Daniel y Nina Carasso)
Coordinació: Felipe G. Gil (ZEMOS98)

Textos: Ethel Baraona Pohl, Felipe G. Gil (ZEMOS98), Noelia Ibarra, Noemí López Trujillo, Diana Oliver, Sabina Urraca i Simone Turinese (assaig visual)

La educación artística da un paso al frente

L'OEI, Organització d'Estats Iberoamericans, presenta un informe que defensa l'educació artística com a un dret educatiu.

L'educació artística, com a dret educatiu, ha de ser present de manera clara, palesa i decidida en l'educació general i especialment en les etapes infantil, primària i secundària, base de l'educació de tot ésser humà. Així ho considera l'Organització d'Estats Iberoamericans per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (OEI), un organisme internacional de caràcter governamental per a la cooperació entre els països iberoamericans.

En aquest sentit, i alineats amb l'agenda internacional i els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS), l'OEI ha posat en marxa diferents projectes i accions convençuts que els

grans reptes educatius d'Iberoamèrica han de ser abordats a partir de la creació d'eines d'innovació que vetllin per la incorporació de l'educació artística.

Entre aquestes eines d'innovació, es va endegar un grup de treball format per expertes professionals de l'àmbit de l'art-educació (Marián López Fernández-Cao, Gemma Carbó, Lucina Jiménez i Paula Ariane da Silva Moraes) que ha treballat en la realització de recomanacions estratègiques per tal de millorar la inclusió de l'educació artística com a part dels currículums escolars a Iberoamèrica.

Aquest fòrum de propostes innovadores ha donat com a fruit l'informe *La educación artística da un paso al frente*, un estudi que analitza la situació de l'educació en art i cultura a Iberoamèrica. Dirigit per Natalia Armijos (directora general de Cultura de la OEI), sota la coordinació tècnica d'Irene Aláez (docent i investigadora en gestió i cooperació cultural, membre de l'equip d'una més una) i Cristina Calleja, l'informe posa de ma-

nifest el paper de l'educació artística com a pal·ler de la revolució educativa que es viu al segle XXI a la regió iberoamericana.

L'informe aborda 5 grans línies de treball per millorar l'educació artística i cultural en l'àmbit educatiu:

- > Compromís públic de l'Estat amb l'educació artística com a un dret humà essencial
- > Desenvolupament de competències
- > Formació de formadors en educació artística
- > Desenvolupament d'indicadors per avaluar les competències culturals, creatives i artístiques
- > Creació d'aliances entre el món educatiu i cultural

Aquestes línies de treball es desenvolupen en l'últim apartat de l'informe, titulat *Propuestas*, que ve precedit per 5 capítols en els quals diverses autores escriuen sobre l'educació artística com a dret educatiu, com a dret cultural, des de la perspectiva de la diversitat o de la transversalitat i les cures.

> **"¿Por qué el arte? ¿Qué creatividad? ¿Para qué la Educación Artística?"**

Aquesta introducció a l'informe, signada per Marián López Fernández-Cao (catedràtica d'educació artística de la Universidad Complutense de Madrid) conclou així: "La Educación Artística, como derecho educativo, debe estar presente de forma clara, patente y decidida en la educación general y, en especial, en las etapas de infantil, primaria y secundaria, base de la educación de todo ser humano".

> **"La Educación Artística, un derecho cultural"**

L'autora d'aquest capítol, Gemma Carbó (directora del Museu de la Vida Rural i presidenta de Interarts Espanya), considera el dret a participar en la vida cultural com a un dret fonamental i la lluita contra l'analfabetisme cultural i artístic com a requisits indispensables per a una educació que prepari per als reptes contemporanis. "Para avanzar en estos retos –afirma– es

necesaria una política educativa que apueste por incrementar de manera progresiva la presencia en ámbito curricular de las enseñanzas artísticas, así como incorporar a los planes de estudios otras disciplinas y lenguajes artísticos contemporáneos".

> **"La revolución epistémica y la Educación Artística"**

Lucina Jiménez (directora general de l'Institut de Belles Arts i Literatura de Mèxic) ens introdueix en aquest camp de la filosofia dedicat a l'estudi del coneixement i a la seva vinculació amb l'educació artística. "Parte significativa de la revolución epistemológica que vivimos –afegeix– nos obliga a repensar el papel de la educación básica y de la educación artística en el fortalecimiento de ese cambio hacia el reconocimiento de la diversidad de saberes, tecnologías y formas de organización cultural, además del impulso a nuevas formas de relación en la construcción del género".

> **"Educación Artística, transversalidad y revolución de los cuidados"**

Aquest capítol, que suposa la segona aportació de Lucina Jiménez a l'informe, ens apropa a la transversalitat com a proposta educativa des de les arts. "Hay poca reflexión todavía en torno al enfoque de los cuidados y su relación con la educación artística y la cultura de paz –confirma aquesta experta– Aunque por fortuna esta cobra cada vez más interés. No todo proyecto cultural es generador de nuevos paradigmas de género, de una educación para la no violencia y la cultura de paz y menos aún en relación con esta necesaria revolución de los cuidados. Para que así sea, tiene que ser concebido desde su base con ese propósito".

> STEAM (acrònim de Science, Technology, Engi-

neering, Arts and Mathematics | Ciència, Tecnologia, Enginyeria, Arts i Matemàtiques)

Paula Ariane da Silva Moraes (docent especialitzada en Educació Artística i autora de diversos llibres didàctics, entre aquests STEAM: arte e design no ensino médio) dedica aquest capítol a la metodologia que uneix ciències i arts a l'escola. "Aunque el arte haya encontrado apertura para componer los currículos que antes la excluían, todavía hay un largo camino por delante. Los profesores de esta especialidad siempre están en número menor que los de ciencias y necesitan justificarse más; argumentar más para que se respeten los contenidos artísticos. No se trata de imponer una superioridad de ninguna área, sino de una convivencia que entienda que los fenómenos poseen la misma importancia bajo cualquier óptica".

Des d'organismes com l'OEI s'espera que cada vegada més institucions educatives incorporin l'art i la cultura a les seves aules, potenciant, a nivell iberoamericà, les competències del segle XXI. A tall de conclusió, els editors d'aquest informe manllevem una de les idees que exposa Lucina Jiménez al seu capítol dedicat a la revolució epistèmica: "La educación en artes no es una panacea, es un derecho y, como tal, solo se defiende ejerciéndolo, haciendo investigación, reconociendo las buenas prácticas existentes, aprendiendo de los demás y compartiendo logros y fracasos".

Organització d'Estats Iberoamericans per a l'Educació, la Ciència i la Cultura

L'OEI, el més gran dels organismes de cooperació multilateral entre països iberoamericans, advoca per l'enteniment i promoció de la funció social de la cultura com a bé públic i, entre les seves prioritats està facilitar la generació i transferència de coneixement entorn de la importància per al desenvolupament humà de la inclusió de l'art i la cultura en l'àmbit educatiu.

L'informe La educación artística da un paso al frente va ser elaborat en el marc de l'eix d'acció de l'OEI "Educació artística i cultural", dins de la línia estratègica: "Foment de la cultura iberoamericana", del programa pressuposat d'aquest organisme, aprovat per al bienni 2023-2024.

Data d'edició: 2023

Edita: Organització d'Estats Iberoamericans per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (OEI)

Direcció: Natalia Armijos (OEI)

Coordinació tècnica: Irene Aláez (una més una) i Cristina Calleja

Autors: Marián López Fernández-Cao (UCM), Gemma Carbó (Museu de la Vida Rural, Interarts Espanya), Lucina Jiménez (INBAL) i Paula Ariane da Silva Moraes

Mediar el futuro. Archivo y memoria en arte y educación

El llibre de Sara Torres-Vega publicat per l'editorial Catarata reflexiona sobre com enriquir els arxius existents d'educació artística.

El llibre *Mediar el futuro. Archivo y memoria en arte y educación* escrit per Sara Torres-Vega, artista, investigadora i docent, i publicat en la col·lecció arte + educación de l'editorial Catarata, mira simultàniament al passat i al futur dels arxius en art i educació. Aquesta publicació recull els fruits de més de deu anys de recerca que l'autora va culminar durant la seva estada a la Real Academia de España en Roma i neix de la falta d'arxius d'art i educació, i de la necessitat d'instaurar mecanismes de documentació que preservin el passat per a mediar el futur.

La primera part del llibre, "Arca: supervivientes del diluvio", rescata aquells arxius de múltiples llocs que sí han sobreviscut a les dificultats que pateixen les treballadores de l'art i l'educació per explicar una història pròpia. Es tracta d'arxius

tant digitals com analògics que custodien els sabers d'una professió incerta, efímera i temporal.

A la segona part, "Caja: ritos de guardar", l'autora es pregunta si en comptes d'esperar que se'ls faci lloc en els arxius existents, no seria més efectiu construir una arca pròpia per preservar la memòria i l'arxiu de l'educació artística. Així doncs, proposa la generació de protocols de documentació i arxiu, donant claus i pautes per a qualsevol professional, institució, departament o associació que vulgui començar a construir un arxiu útil, sostenible i situat.

El tercer i darrer capítol, "Mesa camilla: archivo de archivos/salir de la caja", es recorre a la imatge de la mesa camilla per pensar l'arxiu més enllà del seu sentit tradicional. El dubte que planteja la investigadora és si els objectes que potencialment poblarien l'arxiu d'art i educació (una pinassa, una sabata, una carta amagada en un llibre vell, múltiples fotografies o vídeos en formats obsolets, etc.) serien realment compatibles amb els protocols d'obertura, els guants de

làtex o els accessos restringits dels arxius formals. En canvi, la seva proposta evoca l'espai de trobada de la mesa camilla, un lloc on acudir per la necessitat de buscar el calor d'un braser, i pel desig d'estar a prop dels qui sabem que aportaran coses nutritives a l'arxiu.

Partint d'aquesta idea, es recullen projectes en codi obert, xarxes socials, usos formatius i activisme professional que promoguin llocs de reunió i intercanvi que serveixin de catalitzadors de la memòria material i immaterial, de relat del present i de mediació i projecció d'allò que ha de venir, establint temps i espais amb els quals continuar enriquant els arxius d'art i educació.

Sara Torres Vega

És artista, investigadora i docent. Doctora en Belles arts per la Universitat Complutense de Madrid (UAM). La seva recerca se centra en la documentació i arxiu de pràctiques educatives que situen l'art com a catalitzador de la connectivitat social. Ha treballat en learning a la Tate de Londres i al Museu d'Art Modern (MoMA) de Nova York. En totes dues institucions, la seva tasca es va centrar en el disseny, creació i avaluació d'un arxiu participatiu que allotgés les activitats educatives desenvolupades en el context del museu, integrant-lo en els arxius institucionals preexistents. Per aquesta tasca ha estat convidada a donar conferències a la Universitat de Columbia (Nova York), al Bates College (Maine), al Culturgest de Lisboa i a l'Acadèmia d'Art i Disseny de Bergen (Noruega), entre altres. D'altra banda, els resultats d'aquests projectes s'han consolidat en arxius de mediació, publicacions i peces audiovisuals. Actualment, compatibilitza la seva tasca docent a la UAM amb projectes amb la Universitat de Nova York, el màster PER-MEA (Universitat de València) o el Reina Sofía.

Data de publicació: 2023

Autora: Sara Torres-Vega

Col·lecció: arte + educación

Publica: Editorial Catarata

Museos en tránsito. Del objeto al sujeto activo

El tercer quadern de les jornades professionals "Sesión abierta", impulsades pel programa Ondarebizia (K6 Gestión Cultural), reflexiona sobre la transició del model de museu tradicional cap a models més participatius.

"Museos en tránsito. Del objeto al sujeto activo" és el tercer número del quadern digital que recull les reflexions i idees de l'última edició de "Sesión abierta", un lloc de trobada, participació i debat que dona veu a les pràctiques museístiques actuals organitzat per K6 Gestión Cultural dins del seu programa Ondarebizia.

En aquesta novena edició de la trobada celebrada el novembre de 2022, es va convidar a repensar el model tradicional de museu, abordant el repte de situar a les persones al centre de la pràctica cultural. Així, els textos reunits en aquesta publicació reflexionen sobre la transició dels museus, i altres espais culturals, cap a models més permeables i oberts a la participació.

El quadern recull sis textos de diferents autorxs que reproduïxen les reflexions desenvolupades a les jornades i apunten cap a noves direccions.

> Estética, interdisciplinariedad e interacción en los Museos: Magda Polo Pujades (Universidad de Barcelona)

> ¿El museo hacia el Metaverso?: Carles Sora-Domenjó (Centre de la Imatge i la Tecnologia Multimèdia. Universitat Politècnica de Catalunya. BarcelonaTech)

> De la wunderkammer al metaverso. Museo e Internet como paradigmas en transición: Clara Harguindey Cáceres & Daniel Pecharromán Calvo (Desmusea)

> Har-eman: Oskia Ugarte (Huarte Arte Garaikidearen Zentroa)

> Mediación sensorial: Relaciones entre cuerpos y entornos museísticos: Laura Arensburg (artista)

> El derecho a la alegría: Maushaus (Artearen eta Arkitekturaren inguruko Ideien Laborategia)

Encuentros Sesión Abierta

Espai de participació i debat entorn de les pràctiques museístiques, promogut per K6 Gestión Cultural i Museum Cemento Rezola en el marc del projecte Ondarebizia. Cada any s'hi aborden, en format de jornades destinades a professionals del sector cultural, temes que sorgeixen de necessitats i interessos presents en el dia a dia dels museus.

A la VII edició d'aquestes jornades neix el quadern digital Sesión Abierta amb un primer número titulat El Museo sin cuerpo, sorgit d'aquella trobada en línia realitzada el setembre de 2020 i que va reunir professionals del sector cultural per reflexionar sobre noves formes de relació i posicionament del museu en un context incert i canviant, marcat per la pandèmia del Covid-19.

Data d'edició: 2022

Edita: K6 Gestión Cultural

Participen: Magda Polo Pujades (Universidad de Barcelona), Carles Sora-Domenjó (Centre de la Imatge i la Tecnologia Multimèdia. Universitat Politècnica de Catalunya. BarcelonaTech), Clara Harguindey Cáceres y Daniel Pecharromán Calvo (Desmusea), Oskia Ugarte (Huarte Arte Garaikidearen Zentroa), Laura Arensburg (artista), Maushaus (Artearen eta Arkitekturaren inguruko Ideien Laborategia).

Col·labora: Govern Basc i Gordailua

Dins del marc de: Jornades professionals "Sesión Abierta" (Projecto Ondarebizia)

**SUBSCIU-TE GRATUÏTAMENT
A POLIÈDRICA MAGAZINE**

Polièdrica magazín és un mitjà de comunicació independent sobre art i escola, arts i cultura comunitàries, mediació cultural i drets culturals. Subscriu-te gratuïtament i forma part de la comunitat de lectors i lectores que segueixen l'actualitat del sector.

www.poliedrica.cat

Textos

*Helena Migueiz Estrach
Lledó Alfageme Cerdán*

Disseny i maquetació

Marina de las Fuentes Calle

Estiu del 2023

ISSN 2696-4872

*Polièdrica és un projecte impulsat per Sinapsis,
amb el recolzament de:*

CaRaSSo
Daniel & Nina

 **Ajuntament
de Barcelona**

 **Generalitat
de Catalunya**

** Il·lustració basada en la fotografia de la sèrie
"Benidorm" de Martin Parr*